

I. CÉLKITŰZÉS, A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

– A vizsgálat alapgondolatai –

Az utóbbi években országos és kisebb fórumokon is sok szó esett a felnőttoktatásról. Ezen oktatási forma mellett legújabb érvként a fejlett polgári társadalmakkal (is) példálózunk, ahol a felnőttek tanulásának, oktatásának még sokféle változata kialakult. E formák a munkaerő-piaci, szakmai tanfolyam-jellegű átképzéstől a szabadidő kulturált eltöltésére irányuló csoportfoglalkozásokig terjednek. Ezek jogi szabályozása országonként különböző, de majd minden országnak van valamiféle, a felnőttképzésre vonatkozó törvénye.

Ma már hazánkban is elfogadott az Európai Bizottság „Fehér Könyv”-e gondolatai „az egész életen át tartó oktatás és képzés”-nek, a „második esély intézményei”-nek a szükségességéről. A „második esély” fogalma pedig a felnőttoktatás fogalmának a tágulásával bekerült a mi Köznevelési törvényünkbe is.

„Az oktatási rendszerből kihulló tanulók számára újabb esélyt jelent a köznevelési rendszer második csatornájaként is felfogható iskolarendszerű felnőttoktatás, mely a korrekció és az esélynövelés céljait is szolgálja, de a kilencvenes években funkciója volt a szerkezeti feszültségek levezetése, és a munkanélküliség elleni védekezés, a parkoltatás is. A ránehezedő társadalmi elvárásoknak ez a szféra azonban nehezen tud megfelelni, mivel az oktatás szinte mindig részidőben folyik, a tanulók nagy része munka mellett, másik része eltartottként vesz részt benne, s a tanárok többsége is részfoglalkozásuként oktat ezekben a képzési formákban.” (Szívósné, 2001:42)

A hagyományos oktatási rendszerből a végzettség megszerzése nélkül való kikerülésnek több oka lehet, amely okok a legtöbb esetben halmozódnak. A családi háttér hatása, ezen belül is a szülők iskolai végzettsége, – az oktatás expanziójának az időszakában is – az oktatás alsó szintjén a legerőteljesebb. A hatása ugyan a későbbiekben csökken, éppen az expanzió miatt, de az e faktorból eredő hátrányok már a tanulmányok elején kifejtik (szinte végleges) hatásukat. A családi háttér fontos jellemzője a család anyagi helyzete. A Magyar Háztartás Panel vizsgálatok eredményei igazolták, hogy a családon belül az oktatásra költött összeg egyenes arányban van a család jövedelmével.

Ma már az is többszörösen bizonyított, hogy a település jellege meghatározza az ott élők iskolai végzettségét. Egy kistelepülésen élő gyermek iskoláztatására jellemző, hogy a

falu iskolája nagy valószínűséggel rosszabbul felszerelt, hogy a továbbtanulásnál számolni kell az utazásra fordított idő értékével, az utazás vagy a kollégiumi/albérleti elhelyezés költségeivel, s a pénzzel nehezen kifejezhető, pl. a neveléssel kapcsolatos tényezőkkel is, azaz, hogy a gyermek felügyelete lazul, tőle el kell válni. A kistelepülésen élő szülők és ott dolgozó pedagógusok óhatatlanul kevésbé járatosak a továbbtanulási lehetőségek és a munkaerő-piaci igények tekintetében, ami beszűkíti a gyermek lehetőségeit térben és minőségben is.

Ma Magyarországnak van egy olyan etnikuma, ami egyre nagyobb arányát jelenti a társadalomnak. A cigányokkal kapcsolatban még mindig arról kell beszélnünk, hogy származásuk miatt hátrányt szenvednek az élet minden területén és minden szakaszában. Tudjuk vizsgálatokból, hogy a gyakran rossz szociális és kulturális háttérrel rendelkező cigánygyerekek előrehaladása elé további akadályokat állít az iskola az előítéleteivel és a szegregációs törekvéseivel.

Napjainkban az általános iskolát befejezők kétharmadának javulnak az esélyei, mert középiskolába jutnak. Arra azonban nincs biztosíték, hogy el is végzik a középiskolát, sőt számolni kell azzal, hogy a korábbi évekhez képest nagyobb lesz a lemorzsolódás. A középfokú oktatásba bejutnak be olyanok is, akik korábban „alkalmatlanok” voltak az adott iskolatípusra, vagy iskolára, hiába csökkenti a legtöbb középiskola a követelményeit. A gyerekek egyharmadának viszont ennek ellenére is romlottak az esélyei. Tartós munkanélküliség vár azokra, akik az általános iskolát nem végzik el, vagy akik bukások után ismétlődően végzik el, akik iskola után „eltűnnek” (vagyis az a 2,9%, aki a 8 általános után nem tanul tovább), továbbá azokra, akik a szakmunkásképző alacsony presztízsű (ma már „eladhatatlan” nehézipari, gépipari stb.) szakmai képzéséből kerülnek ki. Ez az a réteg (és a szüleik), amelyik még nem ismerte fel, hogy milyen szakmát kellene tanulni, hogy ne legyenek munkába állási és megélhetési gondjaik, vagy a körülményeik miatt nem választhatnak más iskolát.

Kik a hátrányos helyzetűek? Kik a leszakadók? A hátrányos helyzet sohasem volt pontosan meghatározható, egzakt fogalom. Alapvetően az objektív relatív depriváció fogalmának felel meg. A hátrányos helyzetűek közé szokták sorolni a szegényeket, a társadalom peremére szorulókat, a deviánsokat. A hátrányos helyzet pedagógiai szempontból a sikeres iskolai előrehaladás szemszögéből fogalmazza meg a gyerekek kedvezőtlen pozícióját a többiekhez, a társadalmilag kedvezményezettekhez viszonyítva.

A hátrányos helyzet szakirodalmában a hetvenes évekig nyúlik vissza a dolgozat, mert a mai értelmezéseknek, fogalmaknak és fogalomrendszernek az akkor született írások, az írások által közvetített gondolatok tekinthetők az alapjának. Ebbe a fejezetbe épült be a „töké” fogalma, mert a változást abban látjuk, hogy a társadalom szétszakadásának következményei előtérbe helyezték a hátrányos helyzet ezen összetevőit. Itt tárgyaljuk az iskola hátrányosító tevékenységét is, valamint a szegregációs folyamatokról adunk összefoglalást. A témában készült nemzetközi összehasonlító vizsgálatok (pl. Muller és Karle 1993-as munkája) kiemelik, hogy a hátrányos helyzet fogalma, az iskolának a társadalmi osztályokat fenntartó szelekciós, durvább esetekben szegregáló tevékenysége országonként más és más. A különbségek az országok történelmében keresendők. Ezért végigvezetjük a család és a társadalmi viszonyok kapcsolatát történelmünk nagyobb egységei szerint tagolva.

A dolgozat elméleti részének második nagy egységében áttekintjük a cigányok magyarországi helyzetét, középpontba állítva az iskolát. A történeti áttekintés során két vonalat emeltjük ki, a cigányok és az iskola, valamint a cigányok és az állami gondozottság kérdését. Ez utóbbit részben azért, mert az interjú alanyaink között többen is voltak, akik állami gondozottként nagykorúságukig gyermekotthonban, vagy nevelőszülőknél, esetleg örökbefogadó szülőknél nevelkedtek. A velük való beszélgetéseket különösen értékesnek tartjuk a magunk számára.

A szakirodalmi feldolgozás harmadik része a felnőttoktatásról szól. Itt csak rövid áttekintést adunk az elmúlt évtizedekről, hiszen a mai állapotok és a felnőttoktatás feladatai teljes mértékben megváltoztak. A fejezetben nem jelenítjük meg azt, hogy a mai „felnőttoktatás” fogalom, amit divatosan „life long learning”-nek kezdenek használni, a korábbi fogalomhoz képest már egy igen tág kifejezés. A korábbi megközelítések, a mai értelmezés szerint az új feladatoknak csak egy szeletét adják. Egy olyan szeletét, amiről nem is szokás beszélni, miközben a társadalmi elvárások ezzel kapcsolatban egyre erőteljesebbek. A fejezetben csak ezzel a részterülettel, a gimnáziumi képzéssel foglalkozom.

Mivel a dolgozatban egy, elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében készült vizsgálat eredményeit mutatom be, ezért az idevágó szakirodalom megyei vonatkozásait is igyekeztünk kiemelni. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére több okból esett a választás. Részben, mert Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a hátrányosító tényezők szempontjából az egyik legrosszabb mutatókkal jellemezhető megye, részben, másrészt mi* is ebből a megyéből, a megye egy olyan kisfalujából származunk, ami soha nem számított gazdag

* a Tézisek füzet címdalán megjelölt szerző

településnek, de a rendszerváltás óta szemmel látható a sorvadása. Ebben a faluban cigányok és nem cigányok némi távolságtartással, de békében éltek egymás mellett. Tipikus településnek számít abban a tekintetben, hogy kis mérete ellenére a múltban, és a „C”-lakások ellenére ma is, térben elkülönülve élnek a cigányok. A falu íratlan értékrendszere szerint vannak olyan cigány családok, akik a „jobb” utcákban házat építhettek, vagy beköltözhettek (ez utóbbi a falu értékrendje szerint az „értéktelenebb” megoldás). De vannak olyanok, akiknek a beköltözését megfoghatatlan eszközökkel megakadályozza az utca közössége. Eközben már nem egy olyan évet tartanak számon, amikor csak cigány származású gyermek született a faluban.

A megye kiválasztásában a harmadik indokom az volt, hogy szabolcsi révén ismerjük a megyét, sok kapcsolatunk van még, amire a munka során számítottunk. Negyedik indokként említjük, ami a gondolataimat is elindította, hogy PHARE támogatással hat esti gimnáziumi osztályt indítottak be csak cigány származásúak számára. Óriási volt az érdeklődés. Felvetődött bennünk a kérdés, hogy miért nem jelentkeznek/jelentkeztek ezek az emberek a hagyományos esti gimnáziumba? Ha nem akarnak hagyományos osztályba járni, akkor van-e különbség eddigi életükben, iskolai pályafutásukban, motivációikban, jövőképükben közöttük és a hagyományos osztályba járó, többségében nem cigány hallgatók között?

II. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK VÁZOLÁSA

– A vizsgálat szakaszai, vizsgálati csoport, módszerek és eszközök, hipotézisek –

A dolgozat célja egy vizsgálat eredményeinek, következtetéseinek a bemutatása. Az alapot egy 509 kérdőíves felmérés adja. Írásban kérdeztük meg a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esti/levelező gimnáziumaiban tanulókat, miután interjúkat készítettünk azokkal, akik ugyanilyen képzésben vesznek részt, de cigány osztályokban tanulnak.

A vizsgálat érdekében a hazai romakutatásban érvényesülő két irányzat, a szociológiai és az antropológiai megközelítés egymásra épülő, egymást kiegészítő alkalmazása mellett döntöttünk. Reményeink szerint így érvényre jut mindkét irányzat megközelítés módja, szemléletbeli különbözősége.

Első lépésként interjút vettünk fel 32, cigány osztályba járó hallgatóval. Az interjúzás célja az információgyűjtés, a kapott információk alapján a kérdőíves vizsgálat kérdőíveinek megszerkesztése, a vizsgált probléma árnyalása, a kérdőíves vizsgálat hipotéziseinek pontosabb meghatározása volt.

A második lépés a kérdőíves vizsgálat volt, ahol a cigány származású tanulók vizsgálatával párhuzamosan már kontroll csoporton is elvégeztük a kutatást.

II.1. Az elővizsgálatok (interjúzás)

Az **interjúzás** célja az információgyűjtés, a kapott információk alapján a kérdőíves vizsgálat kérdőíveinek megszerkesztése, a vizsgált probléma árnyalása, a kérdőíves vizsgálat hipotéziseinek pontosabb meghatározása volt.

A **vizsgált csoport tagjai** hazánk olyan régiójában élnek, ahol a hátrányosító tényezők halmozottan vannak jelen: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Ott is elsősorban kistelepülésen élnek, és valamennyien cigány származásúak. A vizsgálati populáció adott volt, hiszen a Budakalász Gimnázium a 2001/2002-es tanévtől az Oktatási Minisztérium, az Országos Cigány Önkormányzat és a PHARE támogatásával Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hat településén¹ esti tagozaton gimnáziumi osztályokat indított el cigány származásúak számára. Tanulmányaik első-második évében őket kerestük meg azzal a céllal, hogy képet kapjunk arról, hogy milyen életutat jártak be eddig, milyen terveket szőnek azok, akik a felnőttoktatás e szegregált formáját választották és az első, akár vízváltásónak is tekinthető akadályokon már sikerrel vannak túl.

A **kutatás vizsgálati egységét** a Szabolcs–Szatmár-Bereg megyei esti/levelező tagozatos képzésen résztvevő tanulók adták.

A cigány osztályokba járó hallgatókat az interjúhoz **hólabda módszerrel** értük el, amiben a kiinduló pontokat az osztályban tanuló személyes ismerősök, pedagógusok és kisebbségi vezetők jelentették. Várható volt, hogy ily módon nem lesz elérhető minden beiratkozott hallgató, mivel nem vállalja mindenki a beszélgetést. **Végül 22 interjút tudtunk érdemben feldolgozni az elkészült 32 közül.** Tíz interjú vagy különböző technikai gondok miatt vagy az interjú alany zárkózottsága miatt nem volt használható.

¹ Nyíregyházán, Nagyállóban, Nyírbátorban, Nagyecsedben, Ajakon, Nagyhalászbán

A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja, milyen korábbi és jelenkori tényezők, momentumok, személyek segítik az előzőleg sikertelen iskolai pályafutás után a személyt, hogy újra tanulásra vállalkozzon. Célunk az volt, összegyűjteni az érettségéhez köthető igényeket és további célokat, amelyek talán összefüggést is mutathatnak az életük korábbi momentumaival. Különös figyelmet szentelünk azoknak a személyeknek, akik valamilyen, de meghatározó hatást gyakoroltak az egyénre.

II.2. A kérdőíves vizsgálat

Az elkészített interjúk tapasztalati alapján úgy szerkesztettük meg a kérdőívünket, hogy választ kapjunk **kérdéseinkre, illetve feltételezéseinket** megerősítse vagy elvesse, és további problémákra irányítsa a figyelmünket.

1. Mivel a „Mayer-modell” (2000) egy területileg kiterjedtebb vizsgálat alapján készült, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az országos átlaghoz képest gazdasági és szociális viszonyait tekintve egy hátrányos helyzetű, elmaradott régióhoz tartozik, ez a különbség kimutatható lesz a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei esti/levelező tagozatú gimnáziumi osztályaiban tanuló, a kutatásban résztvevő összes ifjú- és felnőtt korúak anyagi, szociális és társadalmi helyzetében, hátterében is. Arra számítunk, hogy ezek a különbségek negatív irányú eltérést mutatnak: halmozottan hátrányos helyzetű családi hátteret, nehezebb anyagi helyzetet.
2. Feltételezhető, hogy az esti/levelező tagozaton tanuló cigány származású gimnáziumi diákok esetében, nemcsak a „Mayer-képhez”, de a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei, hasonló keretek között tanuló személyekhez képest is fokozott mértékű a negatív irányú eltérés.
3. Azt feltételezzük, hogy a „második esély iskolába” járó hallgatók között szocio-demográfiai jellemzőik alapján elkülöníthető különböző csoportok, típusok motivációja is különböző, a motivációk csoportonként változnak.
4. A cigány származásúak tanulási motivációja különbözik legjobban a többi csoportétól. Úgy gondoljuk, hogy az érettségitől a munkaerő-piacra való bekerülésüket remélik, s határozott továbbtanulási terveik vannak.
5. Feltételezzük, hogy a motivációk között szerepel egy „referencia személy” jelenléte, hatása.
6. Feltételezzük, hogy a cigány származású tanulók motivációi között domináns helyet foglal el egy „referencia személy” jelenléte, hatása.

Vizsgálatunkba azok az esti/levelező gimnáziumi, esetleg távoktatásban részt vevő **tanköteles koron túli hallgatók** kerültek be, akik **Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzati fenntartású osztályaiban tanulnak valamelyik évfolyamon**. Bekerültek a mintába **azok a cigány származású diákok is, akik abban a hat ún. cigány osztályban tanulnak, amit Phare-támogatással a Budakalász Gimnázium működtet a 2001/02-es tanév óta**. A megyében nagy létszámmal fogadják még a hallgatókat a Budakalász Gimnázium tagiskolái, azonban ezekben az osztályban nem kaptuk meg az engedélyt a kérdőívezéshez. Tehát a vizsgálati csoportunkat kilenc önkormányzati fenntartású és hat magániskola (tagiskola) azon tanulói alkották, akik együttműködtek és kitöltötték a kérdőíveket. **Az önkormányzati fenntartású iskolákból 452 darab, a cigány osztályokból 57 darab használható és értékelhető kérdőívet kaptunk vissza.**

A vizsgálat során egy **nyolcvanöt kérdésből álló önkitöltős kérdőívet** használtunk. A kérdések nyitott és zárt kérdésekből áll, valamint hétfokú skálákból. Az ún. demográfia adatokra rákérdező részekén túl a kérdőív foglalkozik a család szociális és nevelési hátterével, az intézményes nevelés különböző területeivel, a munka világával, az érettségi kérdésével és a jövőbeni terveikkel.

III. AZ EREDMÉNYEK FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSAI

Vizsgálatunk során feltettük a kérdést, hogy miért választják ezt a képzést, mit remélnek tőle? Szerettük volna tudni, hogy azok, akik felnőttként, esetleg több évnyi tanulás kihagyása után alkalmasnak érzik nehezített feltételek között az érettségi megszerzésére, miért nem szerezték azt meg korábban, tanköteles korban, a nappali iskolarendszerben.

III.1. Az interjúzás főbb megállapításai

Az interjúk feldolgozása után az induláskor megfogalmazott feltételezéseinkre is igyekeztünk választ adni. Tudva, hogy a vizsgálatunkat kiszélesítjük, azaz lesz folytatása, az elemzésünkben is inkább csak a tendenciákra, általánosítható jelenségekre koncentráltunk .

Első lépésben azt feltételeztük, hogy a cigány osztályban tanulók az első sikeres gimnáziumi év után már az érettségi megszerzését csak eszköznek tekintik, egy piacképes

szakma vagy diploma megszerzéséhez. Tapasztalataink szerint ez valóban így van, előre néztek és terveztek az interjúalanyaink.

Két típusát feltételeztük a vizsgálati személyeink által végigjárt iskolai karriernek: - alacsony színvonalú osztályban (az ún. "C" osztályban) kezdték és fejezték be az általános iskolát, amennyiben az általános iskolában voltak párhuzamos osztályok; - magasabb színvonalú osztályból alacsonyabb színvonalú osztályba került az általános iskola évek alatt, amennyiben az általános iskolában voltak párhuzamos osztályok. Mindkét várt iskolai pályafutás beigazolódott.

Úgy gondoltuk, hogy a cigány osztályban tanulók életében és céljaik elérésében fellelhető egy olyan meghatározó személy, aki iskolázottságtól függetlenül, inkább erejével, személyiségével vált dominánssá az egyén életében, emlékeiben. Erre elég és meggyőző bizonyítékot nem találtunk. Mindenki életében volt olyan személy, akire azt mondta, hogy neki köszönheti a továbbhaladását, stb., aki vagy egy családtag vagy egy pedagógus volt, de az elbeszélésből valódi karizmatikus vagy támogató személyt nem „éreztek ki”.

Csak részben érezzük beigazolódottnak, hogy a cigány osztályban tanulók gimnáziumi tanulmányaik miatt különlegesnek érzik magukat, ami elindítja, elindította őket a közügyek felé (tevékenység cigány közösségi házban, kisebbségi szervezeteknél). Az világosan érezhető, hogy büszkék arra, hogy tanulnak, hogy ők nem morzsolódtak le sok társukhoz hasonlóan, s ettől kitartás, szorgalom, erő és következetesség tekintetében különlegesnek érzik magukat a cigányok között. Az azonban, különösen a fiatalabb korosztálynál nem nyert bizonyítást, hogy a gimnáziumi tanulmányaik, a tanulmányaik általa alakított énképük miatta azt gondolnák, hogy a cigány közösségért is tenniük kell, hogy közösségi szerepet vállaljanak.

III.2. A kérdőíves vizsgálat főbb megállapításai

Mivel a „Mayer-modell” (2000) egy területileg kiterjedtebb vizsgálat alapján készült, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az országos átlaghoz képest gazdasági és szociális viszonyait tekintve egy hátrányos helyzetű, elmaradott régióhoz tartozik, ez a különbség kimutatható lesz Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esti/levelező tagozatú gimnáziumi osztályaiban tanuló ifjú- és felnőtt korúak anyagi, szociális és társadalmi helyzetében, háttérében is. **1. hipotézisünkben** arra számítottunk, hogy ezek a különbségek negatív irányú eltérést mutatnak: halmozottan hátrányos helyzetű családi háttérrel, nehezebb anyagi helyzetet. Továbbá feltételeztük (**2. hipotézis**), hogy az esti/levelező tagozaton tanuló cigány származású gimnáziumi diákok esetében, nemcsak a „Mayer-képhez”, de a Szabolcs-Szatmár-

Bereg megyei, hasonló keretek között tanuló személyekhez képest is fokozott mértékű a negatív irányú eltérés.

Első lépésben elemeztük a demográfiai adatokat, ami néhány más változóval együtt lehetővé tette, hogy a 2000-ben közzétett Mayer-képpel összehasonlítsuk. Mayer (2000) leírta azoknak a diákoknak a jellemzőit, akik napjainkban a felnőttoktatásban vesznek részt. Meg kellett állapítanunk, hogy az előzetes elképzeléseinket részben igazolta a vizsgálat.

A Mayer-kép és a nem cigány származású „szabolcsi tanulók” jellemzői között eltérés nem mutatkozott, azaz a megye hátrányos helyzete miatt nem érdeklődnek „mások” (jobb vagy rosszabb családi háttérrel, munkaerő-piaci helyzettel, iskolai előélettel, sbt. rendelkezők) a felnőttoktatás iránt, mint az ország egyéb területein. A teljes vizsgálati csoportunkra vonatkozó jellemzők szinte teljes mértékben megegyeztek a Mayertől olvasottakkal, a különbségek pedig elhanyagolhatóak, vagyis a vizsgálat cáfolta az 1. hipotézisünket. Viszont eltéréseket mutatott a teljes vizsgálati csoporthoz (= Mayer-kép) viszonyítva a cigány származásúak csoportja néhány ponton, vagyis a vizsgálat részben igazolta a **2. hipotézisünket.**

Harmadik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a „második esély iskolába” járó hallgatók között szocio-demográfiai jellemzőik alapján elkülöníthető különböző csoportok, típusok motivációja is különböző, a motivációk csoportonként változnak.

Az elemzés során tíz változó mentén négy csoportot különítettünk el. A típusokat egymáshoz viszonyítva neveztük el, ami csak egymáshoz képest felelnek meg a szociológiából ismert társadalmi osztályok-, réteg elnevezésekkel: *„városi-falusi munkás családból, középosztályból, falusi szegény családból és cigány családból származó hallgatók”*. Már a változók között is szerepelt olyan, ami a családtól kapott kulturális tőkét jellemezte (pl. a szülők iskolai végzettsége), de a típusok későbbi elemzése során további finomításokat kaptunk.

Bár mind a négy típusba tartozók nagyon fontosnak tartják az érettségit, a *„városi-falusi munkáscsaládból és középosztálybeli családból származók”* elsősorban jobb munkához szeretnének jutni az érettségivel, másodsorban önmaguknak bizonyítani. Az utóbbiak között a legmagasabb a továbbtanulni szándékozók száma. A *„falusi szegény családból származók”* jobb munkát vagy jobb fizetést remélnek az érettségitől, kevésbé akarnak továbbtanulni, ami az életkorukkal és meglévő munkaviszonyukkal is magyarázható. Vagyis látható, hogy nem csak a csoportok szocio-demográfiai jellemzői különböznek, hanem az ezeken csoportba tartozók motivációja is, tehát e két tulajdonság között összefüggés feltételezhető.

"A „*cigányok csoportja*” és a másik három típus közötti eltérés két ponton is markánsan jelenik meg. Mivel közöttük voltak a legkevesebben, akik munkaviszonnyal rendelkeztek, elsősorban munkát akarnak szerezni az érettségi bizonyítvány birtokában. Továbbtanulási terveik aránya átlagosnak mondható, azonban az e típusba tartozók feltűnően határozott elképzeléssel rendelkeznek már a tanulmányaik első évének a végén is. Elsősorban a fegyveres testületi, a kereskedelmi-vendéglátási vagy az egészségügyi munka vonzza őket. Elképzeléseinkhez képest kevesebben akarnak pedagógussá válni, ha mégis, akkor az óvoda vagy a felnőttoktatás világa érdekli őket. A vártnak megfelelően az informatika, a nyelv a műszaki pályák nem vagy csak alig jelentek meg a tervek között. A vizsgálat igazolja 4. hipotézisünket, ami a cigány származású tanulók motivációjának erőteljes különbözőségét feltételezte.

Vizsgálatunk során végig volt még egy gondolat, amire különös hangsúlyt fektettünk az elemzések során. Kíváncsiak voltunk, hogy a motivációk között szerepel-e el egy „referencia személy” jelenléte, hatása (**5. hipotézis**), továbbá, hogy a cigány származású tanulók motivációi között dominánsabb helyet foglal-e el „referencia személy” jelenléte, hatása (**6. hipotézis**).

Mindenkinél találtunk egy-egy személyt, akik az életük egy pontján fontos volt a tanácsával, a segítségnyújtásával, mintegy fordított az életükön vagy lökést adott. De fel kellett ismernünk, hogy ezek a személyek nem csak olyan típusú „referencia személyek” voltak, akikre számítottunk. Például egy analfabéta nagyapa, akinek nevelési elveit a nagymama vitte tovább, egy pedagógus, aki odafigyelt a tanítványára, egy testvér, aki a családi viszonyok miatt nem tanulhatott tovább, de a fiatalabb testvérét bízta, stb. Elsősorban „pillanat személyeket” találtunk, akik csak egy adott helyzetben váltak „sorsfordítóvá” egy tetteikkel vagy mondatukkal. Az általunk „pillanat személyeknek” nevezett emberek a vizsgálati személyeink környezetében éltek, ugyanazt csinálták, ugyanúgy éltek, mint ők. A „pillanat személyek” a hiúságukra hatottak, azaz a „ha ő igen, akkor én is”-effektus érvényesült. A munkánk, a dolgozat elején, és a vizsgálati célban megfogalmazott kérdés, mi szerint kik és miért akarják ma esti/levelező tagozaton, felnőttként megszerezni az érettségit, ahelyett, hogy egy erős, piac- és időtálló szakmát tanulnának ki, másodlagossá vált akkor, amikor felismertük az érettségi szerepét és több irányú hatását a hátrányos helyzetű, aluliskolázott réteg körében. Tehát vizsgálatunk eredményei alapján mind az **5., mind a 6. hipotézisünket** el kell vetnünk.

A tanulás, esetünkben az érettségi megszerzésének (remélt) társadalmi hatásának összetevői közül igazán fontosnak a családnak, a szülőnek, a gyermeknek a kulturális és

társadalmi tőkéjének a gyarapodását tekintjük. A magasabb iskolai végzettséget szerző szülő gyermeke elé magasabb tanulmányi követelményeket állít, akár menetközben változtatva azt, mivel meglát és megtanul utakat, lehetőségeket, amelyek a gyermek későbbi boldogulását, életkarrierjét segítik. Ha a szülőnek a magasabb iskolai végzettségével sikerül minőségileg és anyagilag jobb munkakörbe és munkakörülmények közé kerülni, akkor emberi kapcsolati is átalakulnak, bővülnek, amik legegyszerűbb esetben is az alkalmankénti tájékozódásban, információszerzésben segítik majd.

A magasabb iskolai végzettség hatása a cigányságra vagy tágabban a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokra abban mérhető, hogy a magasabb iskolai végzettséget szerzett egyének a tanulmányaik előtt hasonló életet éltek, mint környezetük. A környezet számára ők is „egyek voltak a sok közül”. A tanulás miatt „mások” lettek, de továbbra is közöttük éltek. A környezet előtt, lépésről-lépésre jutnak el az egyének a vágyott végzettséghez. A környezet látja, hogy mivel jár a tanulás (pl. napi rendszerességű otthoni tanulás), hogy milyen erőfeszítéseket kell érte tenni, hogy milyen lemondással és hozadékkal jár. A környezet mintát kap egy olyan tevékenységre, olyan útra, aminek lépései addig ismeretlen vagy alig ismert volt a számára. Az elérhető személyes példa közelebb hozza és átléphetővé teszi az akadályokat és azok magasságát. Az oktatáspolitikusoknak, az oktatás tervezőinek, ha valóban komolyan gondolják a hátrányos helyzetű csoportok iskolázottsági mutatóinak a javítását (társadalmi, gazdasági érdekekből), akkor nem szabad figyelmen kívül hagyniuk az emberi természetet, pl. az emberi természet ezen összetevőit.

Hivatkozások a tézis szövegében:

1. Szívósné Tóth Annamária (2001): Az iskolarendszerű felnőttoktatás helyzete és távlatai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. In: *Közelítések I.* Országos Közoktatási Intézet Felnőttoktatási és Kisebbségi Központja, Érd, 7-92.p.
2. Mayer József (2000): Az iskolarendszerű felnőttoktatásról 2000-ben. *Új Pedagógiai Szemle*.11. 13-22.p.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Tanulmányok

- 2005 -** Kisebbségi tanulók helyzete és tanulmányi eredményeik az angolszász országokban (társszerző: Kovács Magdolna) *Új Pedagógiai Szemle* (megjelenés alatt)
- 2004 -** Az észak-alföldi régió általános iskolái – a befogadó nevelés szempontjából. (társszerző: Nagy Zita Éva) *Iskolakultúra*, 4.szám, 51-60.
Helyzetkép a befogadó nevelésről az észak-alföldi régió iskoláiban, (társszerző: Nagy Zita Éva) *Új Pedagógiai Szemle*, 4-5. szám, 172-190.
Vélemények a cigány tanulókról és oktatásukról, *Magiszter*, Nyár II.évf., 2.sz. 47-58. (Csíkszereda)
- 2003 -** Gondolatok a sérült gyerekek inklúziójáról, (társszerző: Szabó Éva) *Új Pedagógiai Szemle*, július-augusztus, 177-182.
Inklúzió a nevelésben, *Iskolakultúra*, 10.sz., 3-12.
- 2002 -** „Ki fizeti a révést?” In: *Pedagógia és hermeneutika*. Pallas Debrecina 10., Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 159-162.
Tükörcserepek keretben, In: *Roma/cigány értelmiségiek iskolai karrierje*. Acta Paedagogica Debrecina CII., Debrecen, 132-164.
A reszocializáció útjainak keresése Debrecenben (társszerző: Szabóné Szilágyi Zsuzsanna) *Educatio* XIV.évfolyam, 3.szám, ősz, 509-520.

Konferencia előadások

- 2005 -** Inkluzív nevelés a régió általános iskoláiban, Interdiszciplináris pedagógia és az oktatás finanszírozása. IV. Kiss Árpád Emlékkonferencia, Debrecen, DAB Székház, november 4-5.
Befogadó nevelés „lehetősége” az Észak-Alföldi régió általános iskoláiban, V. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, október 6-8.
- 2004 -** Cigányok útban az érettségi felé IV. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, október 20-22.
- 2003 -** A roma gyerekek iskolai hátrányának okai, V. Gyermekvédelmi Konferencia, Hajdúböszörmény, február 25.
- 2002 -** Ki fizeti a révést?, *Pedagógia és hermeneutika c. konferencia*, Debrecen, Debreceni Egyetem, szeptember 27-28.
„Tükörcserepek keretben”. Egy testvérpár pedagógussá válásának útja. Összehasonlítás, *Roma/cigány pedagógusok az észak-alföldi és a dél-dunántúli régióban c. vitailés*, Debrecen, DAB székház, április 25.
Deviáns fiatalok igény szintjének jellemzői, II. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, október 24-26.
Kérdések, kétségek és (meg nem alapozott) aggályok a cigány gyerekek vizualitása és az iskola kapcsolatában. II. Antropológus Szaknapok, Miskolc, március 4-7.
- 2001 -** A reszocializáció alapjainak és útjainak keresése, I. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest, október 25-27.